BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARIDA MILLIY MUSIQIY MEROSNI USTOZ-SHOGIRD AN’ANASI ASOSIDA O‘ZLASHTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

S.A.Rashidov
Samarqand davlat pedagogika instituti
Mustaqil izlanuvchisi (PhD)

Annotatsiya. Maqolada milliy musiqa merosini bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari tayyorgarligiga singdirishda ustoz-shogird an’anasining imkoniyatlari tahlil etiladi. An’ananing pedagogik unsurlari meros mazmunini uzatish vositasi sifatida ko‘rib chiqilib, ularni oliy ta’lim sharoitida qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: milliy musiqa merosi, maqom, ustoz-shogird an’anasi, musiqa ta’limi, integratsiya, bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi, mentorlik, kasbiy tayyorgarlik, ijrochilik an’anasi, repertuar, namoyish va taqlid, kognitiv shogirdlik, nomoddiy madaniy meros, oliy ta’lim, kasbiy identifikatsiya.

Kirish

Milliy musiqa merosi maktab o‘quvchisiga yetib borguncha bir necha bo‘g‘indan o‘tadi, ularning oxirgisi esa musiqa o‘qituvchisidir. Shu sababli merosni asrash masalasi ma’lum darajada o‘qituvchi tayyorlash sifatiga borib taqaladi. YUNESKOning Nomoddiy madaniy merosni asrash to‘g‘risidagi Konvensiyasida ham merosni asrash tushunchasi uning uzatilishini, xususan rasmiy va norasmiy ta’lim orqali uzatilishini o‘z ichiga oladi [YUNESKO, 2-modda, 3-band].

Maqom kabi og‘zaki an’anaga tayangan janrlarda bu masala alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bunday meros faqat kitob yoki nota orqali emas, tirik ijro va ustoz bilan muloqotda yashaydi. T.Levin Markaziy Osiyo maqom an’anasida ustoz-shogird

munosabatlari uzatishning asosiy mexanizmi bo‘lganini, sovet davrida esa bu mexanizm institutsional o‘zgarishlarga uchraganini ko‘rsatgan [Levin]. Bugungi oliy ta’limda meros mazmuni kredit-modul tizimi doirasida, aniq soatlarga bo‘lingan fanlar orqali beriladi. Maqolaning maqsadi – ustoz-shogird an’anasining pedagogik unsurlarini milliy musiqa merosini bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligiga singdirish vositasi sifatida ko‘rib chiqish va ularni oliy ta’lim sharoitida qo‘llash yo‘nalishlarini ko‘rsatishdir.

Meros mazmuni va uzatish shaklining birligi

An’anada nima o‘rgatilishi va qanday o‘rgatilishi bir-biridan ajralmaydi. Shogird kuyning o‘zini emas, uni ijro etish uslubini – nafas olish, ohangni bezash, ritmik erkinlik kabi nozikliklarni – ustoz bilan birga ijro etib o‘zlashtiradi. Bunday nozikliklarni nota yozuvi to‘liq ifodalay olmaydi. Shu bois merosni faqat darslik va nota to‘plamlari orqali berish uning eng nozik qismini – ijro uslubini – tushirib qoldirish xavfini tug‘diradi. Bo‘lajak o‘qituvchi uchun bu masala ikki tomonlama ahamiyatga ega: u merosni o‘zi ijro eta olishi ham, o‘quvchiga o‘rgata olishi ham kerak.

An’ana unsurlarining meros bilan bog‘liqligi

Ustoz-shogird an’anasining to‘rt pedagogik unsurini meros bilan ishlash nuqtai nazaridan quyidagicha ko‘rish mumkin.

1) **Namoyish va taqlid** – ijro uslubini uzatish yo‘li. Mentor ijro namunasini bevosita ko‘rsatadi, talaba uni tinglaydi, takrorlaydi va o‘z ijrosida sinab ko‘radi.

2) **Individual hamrohlik** – repertuarni talabaning ovoz yoki cholg‘u imkoniyati va tayyorgarligiga moslab tanlash, u bilan uzoq muddat ishlash imkoniyati.

3) **Mas’uliyatni bosqichma-bosqich topshirish** – meros bilan ishlashning chuqurlashib borishi: tinglovchi, ansambl a’zosi, yakka ijrochi va nihoyat o‘zgalarga o‘rgatuvchi. Oxirgi bosqich – shogirdning ustozga aylanishi – aynan o‘qituvchi tayyorlashning maqsadiga mos keladi.

4) **Ma’naviy-axloqiy uzatish** – merosga qadriyat sifatida munosabatni shakllantirish: ustozlar silsilasiga hurmat, an’anaga mas’uliyat hissi va shu asosda kasbiy identifikatsiya.

Zamonaviy pedagogik nazariyalar bilan uyg‘unligi

Bu unsurlar zamonaviy nazariyalar orqali ham tavsiflanishi mumkin. A.Kollinz, J.Braun va S.Nyumenning kognitiv shogirdlik modeli namoyish, yo‘l-yo‘riq va tayanch berishni fikrni bayon etish hamda refleksiya bilan to‘ldirishni taklif etadi [Collins va boshq., 453–494-b.]. J.Leyv va E.Venger esa o‘rganishni amaliyot

jamoasiga qo‘shilish jarayoni deb ta’riflaydi: yangi kelgan kishi jamoaning chekkasidan boshlab, asta-sekin markazga o‘tadi [Lave, Wenger]. Ustoz atrofidagi shogirdlar davrasi yoki ijro ansambli bu tasvirga mos keladi. Musiqadan yakka tartibdagi mashg‘ulotlarni o‘rgangan tadqiqotlar ham shaxsiy munosabat va individual moslashuvning ahamiyatini ko‘rsatadi [Gaunt, 215–245-b.].

Farq shundaki, an’anada ijroni izohlash nisbatan kam uchraydi, o‘qituvchi tayyorlashda esa bu ko‘nikma zarur: bo‘lajak o‘qituvchi bilganini boshqalarga tushuntira olishi kerak. Shu bois namoyishni izoh va refleksiya bilan to‘ldirish lozim.

Oliy ta’limda qo‘llash yo‘nalishlari

Yuqoridagi tahlilga tayanib, quyidagi yo‘nalishlarni taklif etamiz.

1) **Meros yo‘nalishlari bo‘yicha mentor biriktirish.** Talabaga yoki kichik guruhga meros yo‘nalishi bo‘yicha mentor belgilanib, hamkorlik bir necha semestrga yoyiladi.

2) **Ijro jamoasida ishtirok.** Ansambl yoki ijro guruhida talaba bosqichma-bosqich tinglovchidan yetakchi ijrochigacha o‘tadi.

3) **Repertuar portfeli.** Talaba o‘zlashtirgan meros namunalari ijro yozuvlari va o‘z izohlari bilan portfelda jamlanadi.

4) **«Shogirddan ustozga» bosqichi.** Pedagogik amaliyotda talaba meros elementini maktab darsiga kiritishni mentor bilan birga rejalashtiradi va natijani tahlil qiladi.

5) **Mentorlarni tayyorlash.** Mentor o‘z ijro uslubini izohlay olishi uchun qisqa metodik tayyorgarlikdan o‘tishi kerak; xalqaro sharhda mentorlik natijasi mentor tayyorgarligiga bog‘liqligi qayd etilgan [Hobson va boshq., 207–216-b.].

Bu yo‘nalishlar nazariy xarakterga ega, ularning samaradorligi pedagogik tajriba-sinovda tekshirilishi lozim. Amaliyotga joriy etishda an’ananing shaxsiy va uzoq muddatli tabiatini rasmiy talablar ostida yo‘qotmaslik muhim.

Xulosa

Ustoz-shogird an’anasi milliy musiqa merosini bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari tayyorgarligiga singdirishda uch imkoniyat beradi: ijro uslubini bevosita uzatish, meros bilan ishlashni bosqichma-bosqich chuqurlashtirish va merosga qadriyat sifatida munosabatni shakllantirish. Oliy ta’limda bu imkoniyatlardan foydalanish uchun an’anani zamonaviy mentoring tushunchalari – refleksiya, aniq bosqichlar va mentor tayyorgarligi – bilan to‘ldirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Collins A., Brown J.S., Newman S.E. Cognitive apprenticeship: Teaching the crafts of reading, writing, and mathematics // Resnick L.B. (Ed.). Knowing, Learning, and Instruction. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1989. – P. 453–494.
2. Gaunt H. One-to-one tuition in a conservatoire: The perceptions of instrumental and vocal students // Psychology of Music. – 2008. – Vol. 36, No. 2. – P. 215–245.
3. Hobson A.J., Ashby P., Malderez A., Tomlinson P.D. Mentoring beginning teachers: What we know and what we don’t // Teaching and Teacher Education. – 2009. – Vol. 25, No. 1. – P. 207–216.
4. Lave J., Wenger E. Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
5. Levin T. The Hundred Thousand Fools of God: Musical Travels in Central Asia (and Queens, New York). – Bloomington: Indiana University Press, 1996.
6. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. – Paris, 2003.